

УДК 81'37:81'42

Куранова С. І.

СЕМАНТИКО-РОЛЬОВА ОРГАНІЗАЦІЯ ПУБЛІЧНОГО ДИСКУРСУ

Статтю присвячено загальній проблемі семантико-рольової організації записів у соціальній мережі Facebook як окремого жанру публічного дискурсу. Зокрема, визначено типові стратегії, тактики та прийоми семантико-рольової побудови такого типу дискурсу.

Ключові слова: дискурс, семантичні ролі, пропозиція, мовленнєвий жанр, стратегії, тактики, прийоми.

Дискурс-аналіз нині посідає значне місце в лінгвістиці, що пов'язано в цілому з широким інтересом до дослідження текстів, процесів їх сприйняття, запам'ятовування, репрезентації, зберігання в пам'яті, відтворення текстової інформації. Дискурс-аналіз та аналіз дискурсу як метод та наукова галузь утілюють загальне спрямування досліджень мовленнєвого спілкування як складного, багатомірного об'єкта, що потребує комплексного вивчення в діяльнісному аспекті. Аналіз дискурсу розвивається в межах політичної, психо-, соціо-, етнопсихолінгвістики тощо. Дискурс-аналіз як метод застосовують також суміжні соціальні та гуманітарні науки: філософія, історія, психологія, літературознавство, що загалом відповідає тенденції до інтегративності в сучасній науковій парадигмі. Актуальними напрямками сучасних дискурсивних досліджень у лінгвістиці нині є визначення жанрових характеристик, універсальних та етноспецифічних рис, структури, семантичних моделей опису змісту відповідних дискурсів. Публічний дискурс є одним з найбільш структурованих як у формально-граматичному, так і в смисловому та змістовому плані. Одним з актуальних напрямів дослідження публічного дискурсу є вивчення функціонування в ньому мовної особистості, зокрема продукування мовцем відповідних жанрів та всебічне вивчення характерних рис цих жанрів.

Мовна особистість – це багаторівнева функціональна система, що охоплює три рівні: володіння мовою (мовна компетенція), володіння засобами здійснення мовленнєвої взаємодії (комунікативна компетенція), знання світу (тезаурус). Мовна особистість у публічному дискурсі виявляє себе в різних жанрах, використанні яких зумовлено її усвідомленою діяльністю. Статтю присвячено семантико-рольовій організації такого мовленнєвого жанру, як записи в соціальній мережі Facebook. Зокрема, досліджено записи прем'єр-міністра Великої Британії Девіда Кемерона, сторінка якого постійно оновлюється та висвітлює різні аспекти його політичної діяльності.

Дослідження мовленнєвих жанрів (МЖ) є одним з актуальних напрямів сучасної лінгвістики, який охоплює широке коло теоретичних проблем. На думку Ф. Бацевича, у сучасних дослідженнях МЖ постає як організована за польовим принципом, відкрита, динамічна, історично змінна структура [2, с. 59]. Записи в соціальних мережах вважаємо окремим жанром публічного дискурсу. Особливо цей жанр розвинувся в останнє десятиліття у зв'язку зі зростанням популярності соціальних мереж, зокрема Facebook та Twitter, коли сторінки політиків стають їхньою «переможною зброєю» [6]. Досі не вивченим аспектом функціонування мовленнєвих жанрів,

а також публічного дискурсу в цілому, є питання їх семантико-рольової організації. Семантико-рольовий рівень організації змісту дискурсу (в тому числі публічного) вважаємо описом його семантичної структури як на елементарному (внутрішньопропозитивному), так і на структурно-комбінаторному рівнях (семантико-рольові прогресії відповідних конфігурацій на рівні послідовності пропозицій). Загалом такий підхід є структурно-функціональним, оскільки він дає змогу визначити характерні риси структури пропозицій на елементарному рівні (одиниць, менших за пропозицію, себто семантичних ролей та їхніх конфігурацій) та дослідити особливості їх функціонування на рівні відношень між елементами структури (прогресії семантико-рольових конфігурацій у процесі розгортання дискурсу).

Метою статті є дослідження семантико-рольової структури та відповідних функціональних особливостей семантико-рольових конфігурацій записів Д. Кемерона в соціальній мережі Facebook періоду передвиборчої кампанії у Великій Британії (проаналізовано записи з 1 лютого по 9 травня 2015 року). Вивчення семантико-рольових конфігурацій, визначення пріоритетних типів їх послідовностей дає змогу створювати моделі відповідних текстових світів та референтних ситуацій (зокрема модель текстового світу жанру записів у соціальних мережах). Семантико-рольова модель опису змісту дискурсу об'єктивно віддзеркалює його актантні та станові характеристики. Безпосередній, динамічний аспект вживання таких характеристик мовцем у процесі продукування відповідного дискурсу пропонуємо описувати відповідно до рівня складності комунікативних одиниць у термінах стратегій, тактик та прийомів. Стратегії – це когнітивний план спілкування, за допомогою якого контролюється оптимальне вирішення комунікативних завдань мовця в умовах недостатньої інформації щодо дій партнера [8, с. 100]. Стратегії є ланцюжком рішень мовця, реалізація набору його цілей у структурі спілкування [11, с. 193]. Цілісний дискурс-аналіз має зосереджуватися, окрім інших принципів (контекстні характеристики, загальні правила формування зв'язності тощо), також на дослідженні стратегій, що забезпечують ефективне розуміння, доповнення, взаємодію та реалізацію комунікативних та соціальних цілей [20, с. 31].

Для здійснення динамічного опису семантико-рольової структури та відповідних функціональних особливостей семантико-рольових конфігурацій змісту публічного дискурсу поняття «стратегія», «тактика», «прийом» співвідносимо

з комунікативними одиницями різного рівня складності: мовленнєвим актом (МА), мовленнєвим ходом (МХ), мовленнєвим, або репліковим, кроком (МК), мовленнєвою взаємодією, або мовленнєвим обміном, (МВ, або МО) та мовленнєвою подією (МП) [10, с. 61–62]. МА – мінімальна самостійна одиниця мовлення, МХ у мовленні здебільшого відповідає завершена послідовність речень, у письмовому тексті – абзац, а в системі передавання усного мовлення – репліка. МВ – це стереотипний обмін МХ. МП – наймасштабніша одиниця мовленнєвої діяльності. Прикладами МП можуть бути лекція, урок у школі, засідання парламенту тощо. Прийоми мовленнєвої діяльності зазвичай реалізуються комунікантами в межах простого / складного МА, тактика – в межах МХ, а стратегія – в межах МВ та / або МП.

У межах МП та МХ розрізняємо два типи стратегій: послідовні (лінійні) та ієрархічні (структурні). Лінійні стратегії реалізуються через послідовне використання тих чи тих семантико-рольових конфігурацій та пов'язані з частотністю їх вживання. Структурні стратегії пов'язані з виокремленням тематичної (топікальної) пропозиції та макропропозиції як вершини смислової структури дискурсу.

Системне уявлення про семантичні ролі було окреслене у 60–70 роки ХХ століття і пов'язане зі створенням граматики відмінків Ч. Філлмора та теорією діатез О. О. Холодовича [16; 17]. Семантичні ролі досліджено також у працях Дж. Андерсена, Ю. Д. Апресяна, В. В. Богданова, В. З. Дем'янка, О. В. Падучевої, Г. Г. Почепцова [18; 1; 3; 5; 12–14]. Р. де Богранд розробив когнітивну модель текстового світу, метою якої був опис ядра змісту окремого тексту [19]. У цій моделі було визначено універсальні для різних мов предикати та семантичні ролі як семіологічні конфігурації типів речень. П. В. Зернецький запропонував типологію понять та відношень між ними, в результаті використання якої з'являється уявлення лише про частину значень тексту, а з цієї частини носій мови може здобути залишковий зміст [7, с. 54]. Ключовою ідеєю для названих вище досліджень є те, що основа речень, які співвідносяться в семантичному плані та репрезентують різні ракурси однієї ситуації, – це інваріантна семантична конфігурація. На думку М. П. Кочергана, одиниці глибинної структури (агенс, об'єкт, дія, інструмент, локатив тощо) та відмінкова граMATика в цілому можуть бути ідеально придатною моделлю для контрастивного аналізу [9, с. 104].

Деякі семантичні ролі окреслені доволі чітко (наприклад, агенс, номінатив, пацієнс, бенефактив, фактитив, інструмент, локатив), хоча в цілому їх перелік досі залишається неповним. Докладна характеристика семантичних ролей у вітчизняному мовознавстві належить Г. Г. Почепцову [13; 14].

Агенс – це семантична роль ініціатора ситуації, яку він контролює; він є безпосереднім виконавцем дій. У реченні агенс виконує функцію підмета або додатка. Номінатив є носієм процесуальної ознаки, дії, але вона є довільною. Відмінність між агентивним та номінативним підметом полягає в тому, що агентивний підмет сполучається тільки з присудком, що виражений дієсловом зі значенням дії. Якщо підмет сполучається з дієсловами не-дії, то він виконує семантичну роль «номінатив» (наприклад, суб'єкта чуттєвого сприйняття, місця, стимулу). Роль «інструмент» передбачає усвідомлену, навмисну дію. Інструмент може виконувати функцію підмета.

На позначення сили або середовища, що чинить спротив, або проти якої здійснюють певні дії, використовують роль «контрагент». О. В. Падучева визначає контрагент як агенс у комунікативній периферії [12].

Експерієнцер – одержувач інформації при дієсловах сприйняття або носій мимовільного почуття; стимул – джерело інформації при дієсловах сприйняття або джерело неусвідомленого переживання.

Пацієнс – це учасник ситуації, яку він не контролює і не створює. Пацієнс не може бути причиною, джерелом дії, це типова роль пасивного учасника ситуації. У реченні пацієнс найчастіше виконує функцію додатка.

Фактитив – семантична роль, що визначає результат дії.

Локатив визначає просторові значення, існують різні підвиди локативів: зі значенням місцезнаходження, зазначенням вихідного пункту, транзитного пункту, кінцевого пункту, часової контекстуалізації тощо.

На позначення учасника ситуації, який має від її здійснення користь чи шкоду, виокремлюють семантичну роль бенефактив (реципієнт, мелефактив). При дієсловах мовлення використовується семантична роль «адресат», яку можна вважати підтипом ролі бенефактив.

Результати практичних досліджень публічного дискурсу свідчать, що особливе місце в ньому посідають речення зі структурною схемою N be N. Такі речення належать до категорії «Сутність» [15, с. 150–151], їх предикат

можна описати словами «те саме, що», «дорівнює». Досі не існує єдиного погляду щодо визначення семантико-рольових конфігурацій таких речень. Ч. Філмор, зокрема, пропонував вживати для таких семантичних ролей назву «есив» або «транслатив» [16, с. 488]. У цій статті для опису відповідних семантико-рольових конфігурацій застосовуємо назву «транслатив».

Семантичні ролі речень можуть також класифікуватися за принципом поділу ситуацій на статичні (явища, факти) та динамічні (процеси) [4]. У статичній ситуації використовують такі ролі: частина, ознака, ознака ознаки, кількість, буття, стан, міра, ціле, простір тощо.

Типовою ознакою структурно-прагматичної організації жанру записів у соціальних мережах, зокрема Facebook, є їхня неускладненість: запис у соціальній мережі інколи може бути МА, переважно він дорівнює МХ, тобто є єдиним тематичним блоком. Отже, окремий запис у соціальній мережі Facebook є МП, що містить зазвичай один МХ. У записах публічних мовних особистостей чітко виокремлюються ключові пропозиції, навколо яких організуються тематичні блоки, адже аудиторія має одразу зрозуміти основну думку автора (про що той чи той запис). Лінійні семантико-рольові стратегії жанру записів у соціальних мережах реалізуються в межах МХ, структурні стратегії – дистантно, на рівні відношень між МП. Врахувати структурні стратегії аналізованого жанру можна шляхом зіставлення окремих записів (МП) та поєднання їх за тематичною спорідненістю.

Аналіз семантико-рольової організації записів Д. Кемерона в соціальній мережі Facebook дає змогу визначити типові лінійні та структурні стратегії цього жанру. Зокрема, з'ясовано, що в записах Д. Кемерона на лінійному рівні реалізуються транслативні стратегії (51 % від загальної кількості), що виявляються в різних варіантах тактик (транслативно-транслативних, транслативно-пацієнських, транслативно-локативних). Наприклад:

We're the party of the first chance, the first job, first pay cheque, the first home – the party of every young person who wants to get on.

Наведене вище речення має таку семантико-рольову конфігурацію: {to be транслатив транслатив пацієнс}.

Використання таких стратегій свідчить про тенденцію до пояснення сутності, характеристики об'єкта та є в цілому притаманним дискурсу Д. Кемерона.

Також на лінійному рівні визначені агенсні стратегії (32 % від загальної кількості), що виявляються в різних варіантах тактик: агенсно-патієнських, агенсно-бенефактивних, агенсно-результатних семантико-рольових конфігураціях. Наприклад:

Find out how we'll build a Britain where everyone who works hard can have a home of their own.

Це речення має таку семантико-рольову конфігурацію: {build агенс результат} {work агенс} {have агенс результат}.

Агенсні стратегії характеризують активних учасників ситуації та відображають динамічну референтну ситуацію.

На лінійному рівні спостерігаємо також патієнські, бенефактивні, локативні, інструментальні стратегії, що реалізуються в записках аналізованого проміжку часу приблизно в рівній кількості (відповідно 18 %, 16 %, 15 %, 14 %). Зазвичай ці стратегії передано неускладненими тактиками та прийомами: семантико-рольові конфігурації містять одну семантичну роль. Наприклад:

I'd like to thank the #BBCQT audience for giving me a chance to make my case. Let's stay on the path to recovery, not go back to square one.

У наведеному прикладі використано такі семантико-рольові конфігурації: {thank бенефактив} {give патієнс} {make інструмент} {stay локатив} {go локатив}.

За допомогою таких стратегій окреслено текстову модель, що визначає наслідки, об'єкт, засоби та місце дії. У такій моделі відображено референтну адресатоцентричну ситуацію: метою використання пропозицій з такими семантико-рольовими структурами є встановлення зворотного зв'язку з аудиторією.

На структурному рівні здійснено зіставлення окремих МП аналізованого періоду та поєднання їх за тематичною спорідненістю. На макро-рівні такі МП поєднані загальною макротемою

«вибори». Макропропозицією, що об'єднує МП, є *Vote Conservative*, що має семантико-рольову конфігурацію з мінізованим агенсом та вираженим бенефактивом: {vote бенефактив}. Зазвичай семантичні ролі виражені іменниками, проте в макропропозиції *Vote Conservative* спостерігаємо прикметник у семантичній ролі бенефактив, що пов'язано з явищем субстантивізації. Глобальна макрозв'язність МП, що поєднані мікротемою «вибори», забезпечується використанням ізоморфної до макропропозиції семантико-рольової структури *Thank you for voting conservative*. Використання такої структури дозволяє чітко визначити межі всіх МП, що поєднані загальною макротемою, виокремити макропропозицію як вершину смислової організації дискурсу та визначити її семантико-рольову конфігурацію.

Таким чином, у результаті здійсненого аналізу з'ясовано, що для записів публічних особистостей у соціальних мережах характерне використання МП, що здебільшого дорівнюють МХ. МП поєднуються за тематичною спорідненістю, що об'єднана макропропозицією, яка є вершиною тематичної організації публічного дискурсу та забезпечує його макрозв'язність. У записках Д. Кемерона, що поєднані макротемою «вибори», спостерігається тенденція до пояснення, характеризації активних учасників ситуації, динаміки та адресатоцентричності. Формування загальної макрозв'язності забезпечується не лише макропропозицією з відповідною агенсно-бенефактивною семантико-рольовою конфігурацією, але й використанням підсумкової пропозиції з ізоморфною семантико-рольовою конфігурацією. Застосування динамічного опису публічного дискурсу, зокрема його різних жанрів, відкриває широку перспективу для подальших досліджень такого роду, зокрема розгортання послідовностей атомарних змістів, що утворюють пропозиції дискурсу, та ієрархічну побудову цих змістів з погляду їхньої інформаційної важливості.

Список літератури

1. Апресян Ю. Д. Типы соответствия семантических и синтаксических актантов [Электронный ресурс] / Ю. Д. Апресян // Проблемы типологии и общей лингвистики. – СПб., 2006. – С. 15–27. – Режим доступа: <http://www.philology.ru/linguistics2/apresyan-06.htm>. – Назва з екрана.
2. Бацевич Ф. Лінгвістична генологія: проблеми і перспективи / Флорія Бацевич. – Львів: ПАІС, 2005. – 264 с.
3. Богданов В. В. О конструктивной единице смысла предложения / В. В. Богданов // Предложение и текст в семантическом аспекте. – Калинин: Калининск. гос. ун-т, 1978. – С. 6–18.
4. Дейк Т. А. ван. Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. ван Дейк; пер. с англ. – М.: Прогресс, 1989. – 312 с.
5. Демьянков В. З. Семантические роли и образы языка / В. З. Демьянков // Язык о языке. – М.: Языки русской культуры, 2000. – С. 193–270.
6. Зернецька О. Переможна зброя нового хазяїна Білого Дому / О. Зернецька // Закордонні справи. – 2008. – № 12. – С. 24–26.
7. Зернецкий П. В. Речевое общение на английском языке (Коммуникативно-функциональный анализ дискурса) / П. В. Зернецкий. – К.: Лыбидь, 1992. – 144 с.
8. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. С. Иссерс. – М.: Едиториал УРСС, 2002. – 284 с.
9. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства: [підручник] / М. П. Кочерган. – К.: ВЦ «Академія», 2006. – 424 с.
10. Куранова С. І. Основи психолінгвістики: [навч. посіб.] / С. І. Куранова. – К.: ВЦ «Академія», 2012. – 208 с.
11. Макаров М. Л. Основи теорії дискурса / М. Л. Макаров. – М.: Гнозис, 2003. – 280 с.

12. Падучева Е. В. О семантическом инварианте лексической деривации [Электронный ресурс] / Е. В. Падучева. – М. : ВИНТИ. – Режим доступа: <http://www.dialog-21.ru/Archive/Directions/Invariant.htm>. – Назва з екрана.
13. Почепцов Г. Г. Конструктивный анализ структуры предложения / Г. Г. Почепцов. – К. : Вища шк., 1971. – 191 с.
14. Почепцов Г. Г. Семантичні ролі : (Деякі аспекти контрастивного дослідження) / Г. Г. Почепцов // Нариси з контрастивної лінгвістики : зб. наук. праць. – К. : Наук. думка, 1979. – С. 42–48.
15. Степанов Ю. С. Имена, предикаты, предложения : Семиологическая грамматика / Ю. С. Степанов. – М. : Наука, 1981. – 360 с.
16. Филлмор Ч. Дело о падеже / Ч. Филлмор ; пер. с англ. Е. Н. Саввиной // Новое в зарубежной лингвистике : пер. с англ. – М. : Прогресс, 1981. – Вып. 10 : Лингвистическая семантика / под ред. В. А. Звегинцева. – С. 369–485.
17. Холодович А. А. Проблемы грамматической теории / А. А. Холодович. – Л. : Наука, 1979. – 303 с.
18. Anderson J. On case grammar : Prolegomena to a theory of grammatical relations / J. Anderson. – London ; Atlantic Highlands, (N.Y) : Humanities Press, 1977. – 313 p.
19. Beaugrande R. de. Text, discourse, and process : Toward a multidisciplinary science of text / R. de Beaugrande. – London : Longman, 1980. – 351 p.
20. Dijk T. A. van. The study of discourse / T. A. van Dijk // Discourse as structure and process. – London : SAGE Publications, 1997. – Vol. 1. – P. 1–34.

S. Kuranova

THE ROLE-SEMANTIC ORGANIZATION OF PUBLIC DISCOURSE

Article dedicated to the problem of role semantic organization of Facebook posts as a public discourse genre. For the first time role analysis of public discourse is aimed to describe semantic peculiarities of language genre. On the basis of role semantic description the dynamic organization of public discourse on the semantic role level is scrutinized. Through role semantic modeling dynamic characteristics of public discourse build-up is dedicated. Role semantic strategies on the level of speech events are singled out and functionally described.

Role semantic layer of discourse analysis was initially introduced by the author in her previous works. Now it is expanded and detailed by her in the realm of the language activity units (speech act, speech move, speech exchange, speech event) functioning in public discourse.

The author carries out detailed research and describes role semantic configurations in the unites of public discourse, including such semantic roles as Agent, Patient, Instrument, Beneficiary, Experiencer, Causer, Goal, Object, Locative, Result, Translative, etc. The result of role semantic analysis gives the author the possibility to come to the conclusion that there exist the possibility to describe language personality at the role semantic level, singling out certain role semantic configurations and their chains pertinent to ascertain language personality.

The use of the {to be Translative_Translative_Patient} testifies to the tendency to explaining of the essence of the object. Such tendencies are in general pertinent to the discourse of D. Cameron. On the lineal level 32 % of the general numbers of strategies use are agents' strategies (Agent_Patient, Agent_Beneficiary, Agent_Result). On the lineal level we also observe Patient, Beneficiary, Locative and Instrumental strategies which are realized in the public discourse of D. Cameron approximately in the same quantity (18 %, 16 %, 15 %, 14 % correspondingly). Usually those strategies are conveyed through non-complicated tactics: the corresponding role semantic configurations have got only one semantic role.

A detailed role semantic analysis of public discourse of a language personality can bring substantial characteristics of the ways how the content is realized.

Keywords: discourse, semantic roles, proposition, language genre, strategy, tactics, device.

Матеріал надійшов 04.03.2016